

«EL GREC EM BASTA PER OMPLIR LA VIDA»: L'EXILI D'ALEXANDRE GALÍ I LA TRADUCCIÓ DEL *CRITÓ* DE PLATÓ

«GREEK IS ENOUGH TO FILL MY LIFE»:
THE EXILE OF ALEXANDRE GALÍ AND THE TRANSLATION
OF PLATO'S *CRITO*.

JOSEP MONSERRAT MOLAS
Universitat de Barcelona

RESUM

En el seu exili a França, Alexandre Galí va traduir el *Critó* de Plató i en va fer arribar d'amagat dues còpies als seus fills petits, Salvador, malalt de tuberculosi al sanatori de Puig d'Olena, i Jordi, que acompanyava la seva mare en el trasllat forçat a Osca. Aquest article, a més de facilitar una transcripció del diàleg, presenta les circumstàncies que envolten la traducció, mostra com representa una continuïtat en la línia reflexiva d'Alexandre Galí sobre el pensament moral i presenta una primera aproximació al paper de la figura de Sòcrates en la seva filosofia.

Paraules clau: Plató, Sòcrates, *Critó*, Alexandre Galí, filosofia moral, deure cívic.

ABSTRACT

During his exile in France, Alexandre Galí translated Plato's dialogue *Crito* and secretly sent two copies to his sons, Salvador and Jordi. This article, as well as including the Catalan translation of the Platonic dialogue, presents the circumstances in which it was done, shows how the translation of *Crito* represents a continuity in the moral thought of Alexandre Galí and, finally, provides a first approach to the figure of Socrates in his philosophy.

Keywords: Plato, Socrates, *Crito*, Alexandre Galí, moral philosophy, civic duty.

A continuació presentem la traducció que Alexandre Galí va fer del *Critó* de Plató i de les doloroses circumstàncies que acompanyaren el treball. El text d'aquesta traducció, inèdit fins ara, es conserva a l'Arxiu Nacional de Catalunya (ANC1-253 cota 0202049).¹ Es tracta d'un exemplar de 8 pàgines que és còpia en calc blau de l'original mecanografiat i que conté anotacions de la mà del mateix autor. Alexandre Galí va traduir el text l'any 1941 mentre estava exiliat a Tolosa, on dirigia una colònia per a infants refugiats.² En el seu exili, Galí va aprofitar per aprendre grec i va provar el seu aprenentatge amb aquesta traducció. La informació recuperada a dia d'avui ens permet resseguir amb un cert detall aquest procés i la raó per la qual va triar precisament aquest diàleg i va dedicar la traducció als seus dos fills petits, en Salvador, al sanatori de Puig d'Olena, malalt de tuberculosi, que morí poc després de rebre'n una còpia, i en Jordi, que cursava el batxillerat a Osca, on havia acompanyat la seva mare, inspectora d'ensenyament depurada novament per les autoritats del règim.³

Després d'aconseguir una certa llibertat de moviments pel territori de la República Francesa, que els havia acollit de no gaire bona gana, una de les qüestions immediates que preocupava els exiliats de la derrota catalana del 39 que havien pogut defugir els camps de concentració (o «camps d'internament») francesos, fou la d'aconseguir ingressos per poder sobreviure. En el cas d'Alexandre Galí, sabem per una carta de maig o juny de 1939 escrita de París estant, que l'objectiu era mirar de trobar una ocupació professional que alleugerís la seva situació. En la carta comenta que si el mecenes Sr. Patxot està disposat a finançar un diccionari grec-català, ell està decidit a aprendre grec i col·laborar en aquest projecte.⁴ L'alternativa a trobar una

- 1 Agraïm a la família d'Alexandre Galí el permís per a la publicació del text i a l'Arxiu Nacional de Catalunya les facilitats per a la seva consulta en unes circumstàncies difícils.
- 2 Sobre la colònia Lagarde i la vida d'Alexandre Galí d'aquells anys, es pot consultar Carme Galí, *Alexandre Galí a l'exili (Colze a colze amb els quàquers)* (Maçanet de la Selva: Gregal, 2019).
- 3 Les referències es troben a Jordi Galí, *Diari de Salvador Galí 1938-1945* (Barcelona: Edicions Saragossa, 2014), *passim*; sobre la depuració de Josepa Herrera, vegeu Jordi Galí, «Una història exemplar: el cas de depuració de Josefa Herrera i Serra», a *Mestres i exili*, ed. a cura de Conrad Vilanou i Josep Monserrat, Barcelona, ICE de la Universitat de Barcelona, 2003, p. 91-105.
- 4 Informació facilitada al llibre de Carme Galí 2019 (cit. n. 2), p. 34. L'elaboració de diccionaris i enciclopèdies fou una de les ocupacions editorials amb què Alexandre Galí va haver de guanyar-se la vida un cop tornat a Barcelona. A ell es deu, per exem-

font d'ingressos era procurar-se un passatge per marxar a Amèrica, com començaven a fer alguns dels exiliats, un camí que precisament empenyeren els seus fills grans, Raimon i Francesc, que havien estat oficials en campanya de l'exèrcit vençut.⁵

L'aprenentatge intens de la llengua grega venia, almenys, dels dies anteriors al pas de la frontera, quan, traslladats a Camprodon per la caiguda de Barcelona davant l'exèrcit nacional d'ocupació, hi havien estat acollits pels seus familiars. El fill petit, Jordi, recordava, d'aquells dies de finals de gener i primers de febrer de 1939, una gramàtica grega que acompanyava els passeigs del seu pare per la muntanya de la Rovira.⁶

En una carta enviada cap al maig de 1941 a la seva dona des de Tolosa (escrita com l'anterior en francès i dirigida a una «estimada cosina» com a precaucions per tal d'eludir la persecució), Alexandre Galí comenta: «Per completar el retaule de la meua vida et diré que continuo les meves lectures habituals i, sobretot, el meu grec. M'he tornat un admirador d'Aristòtil i de la ciència grega en general. El grec basta per omplir la meua vida: tal és la seva plenitud i la seva complexitat. No he abandonat del tot el meu despatx de beneficència. Hi vaig algunes hores al dia i quan em necessiten».⁷ Del possible subsidi de Patxot, no se'n parla més. En canvi, Alexandre Galí va trobar ocupació en l'òrbita dels esforços que els quàquers feien per apaivagar els desastres de la guerra. El despatx de beneficència era a Tolosa, on s'havia instal·lat una seu de l'organització dels quàquers dedicada a l'ajuda als refugiats. És aleshores quan el 1940 li encarreguen la direcció de la colònia per a infants situada al Château de Larade, de la qual Alexandre Galí s'ocupà fins al seu retorn clandestí a Catalunya a les acaballes de 1942. Aquesta responsabilitat no li omplí tot el temps, sobretot quan ja havia organitzat el funcionament de la colònia i trobat els col·laboradors adients. El juliol de 1941 escriu en una altra lletra: «Els matins continuo treballant una hora o dues al meu despatx de beneficència i a les tardes treballa a la biblioteca, on continuo amb el meu grec i les meves lectures, sobretot his-

---

ple, l'edició del diccionari escolar Llatí-Castellà de l'editorial VOX Sopena que tants i tants alumnes han usat a les aules.

5 Sobre aquesta peripècia, podeu consultar, a més del llibre de Carme Galí ja citat, el que comenta Raimon Galí, *Signe de contradicció*, volum 7: *L'Ebre i la caiguda de Catalunya* (Barcelona: Barcelonesa d'Edicions, 1996), p. 391 i següents.

6 Font: Jordi Galí, recollida per Xavier Ibáñez, «Salvar l'home», estudi introductori d'Alexandre Galí, *Assaigs de vida devota* (Barcelona: Galerada, 2019).

7 Carme Galí 2019 (cit. n. 2), p. 93.

tòria i filosofia. El contacte amb aquesta literatura tan noble em fortifica i em rejoveneix. Vet aquí el meu dia a dia».⁸

El document clau per tal de situar el text que presentem, la traducció del *Critó* de Plató, és la carta que Alexandre Galí adreça al seu fill Salvador datada a Tolosa el 26 de juliol de 1941 i que, pel seu interès, copiem seguidament. En aquesta carta, Alexandre Galí fa present al seu fill Salvador de la traducció que acaba d'enllestir. Per dates, coincideix amb el darrer dels ingressos de Salvador al sanatori antituberculós de Puig d'Olena.⁹

Tolosa, 26 de juliol de 1941

Estimat Salvador,

Durant aquests dies he pensat molt en tu mentre treballava el *Critó* de Plató. Acabo de completar-ne la traducció i miraré d'enviar-te'n una còpia per a tu i per a en Jordi. Us poso junts a la mateixa dedicatòria perquè voldria saber-vos sempre units com a bons germans, com ho són en Raimon i en Francesc, ja que jo que els he vist en moments difícils i puc assegurar que en Raimon i en Francesc s'estimen de tot cor, sobretot en Raimon té per a en Francesc un afecte dels més nobles i elevats. Tu mateix, doncs, que ets més gran, pots portar i portaràs aquest amor que us ha d'unir amb en Jordi, el germà petit.

Recordes *Critó*? És el diàleg del deure, que sembla fet exprés per a tu, que estàs fonament arrelat en el sentiment del deure. Avui, que estem acostumats als sentiments que s'expressen a *Critó* (i que ves a saber si *Critó* els ha introduït a la nostra civilització) no som capaços de donar el just valor a aquesta obra. La meua opinió és que, en la seva simplicitat, és una obra extraordinària. És la naixença de la vida civil tota sencera; és el credo de la civilitat que es promulga per primera vegada al món. Abans de Plató (probablement podríem dir Sòcrates, també) no hi ha res semblant en cap país i en cap civilització. És un canvi total de mentalitat; és la creació d'un món nou on l'individu es consagra davant la pàtria i on la pàtria pren significat una vegada per totes mitjançant aquesta conservació de l'individu lliure en funció d'aquesta pàtria. Tu

8 Carme Galí 2019 (cit. n. 2), p. 99.

9 La carta la trobem citada al llibre de Carme Galí 2019 (cit. n. 2), 100-101. Més detalls del retrobament de la família i de la mort de Salvador poc després es poden trobar a Jordi Galí 2014 (cit. n. 3).

m'escriràs, oi, estimat Salvador? Em parlaràs de la teva salut i del dia exacte del teu sant que he oblidat.

Mil petons.

Jean

El text original és en un francès merament utilitari per tal de facilitar que la carta arribés al seu destí, cosa que difícilment hauria passat de ser escrita en català. El nom fals de la signatura era per evitar donar pistes al sistema repressor.

En una carta escrita en català (aquesta sí, perquè va poder ser lliurada a la família en mà), datada a finals d'agost de 1941, encara hi trobem una darrera referència socràtica. Alexandre Galí, a propòsit de companys que han iniciat el retorn a la pàtria, diu: «Cada vegada que algú em deixa per anar a aquesta terra beneïda, ai!, ja no poblada de llibertat, sembla que em neixin ales per fugir, però una mena de *daímon* socràtic em diu que potser encara no és el moment».¹⁰

No és estrany que un poema d'aquelles mateixes dates reculli el mateix motiu. En copiem els darrers versos:

També algun cop frisós voldria
seguir els camins llunyans del dia
i en altres horitzons veure què hi ha.
Un déu, però, callat m'atura
i em va dictant des de l'altura
per mi tot sol el que és i el que serà.¹¹

La dedicació a l'aprenentatge del grec va haver de quedar de banda, però. Les noves responsabilitats laborals i l'agreujament de la situació ocasionat per l'ocupació alemanya i la divisió de França l'obligaren a dedicar-se al que era més urgent i indispensable. El 3 de maig de 1942 Alexandre Galí escriu des de Tolosa a la seva esposa: «Cal dir que continuo treballant a una colònia? He hagut de deixar de banda el meu grec i quasi tots els meus estudis perquè la feina de la colònia és continuada, si un se'n

10 Carme Galí 2019 (cit. n. 2), p. 103.

11 Alexandre Galí, poema 1032, citat per Carme Galí 2019 (cit. n. 2), 104. L'obra poètica d'Alexandre Galí roman encara inèdita.

vol sortir amb èxit».¹² A més, Alexandre Galí estava explorant la frontera per poder trobar l'ocasió propícia de tornar a casa...

L'interès per la figura de Sòcrates, però, no era cosa nova en Alexandre Galí. Sòcrates és una de les figures que acompanya les del Greco, Bach, Hamlet i Pascal en els *Assaigs de vida devota*, escrits a finals dels anys trenta. Sòcrates hi té un paper principal perquè, a més del que li és propi, Galí li fa assumir el paper d'anti-Hamlet, aconseguint així una complexitat i una profunditat que només s'acaba d'entendre en el conjunt de tota l'obra. A tal efecte, ens remetem al penetrant estudi introductori a càrrec de Xavier Ibáñez. Aquí ens interessa ara assenyalar, com bé explica Ibáñez, que Sòcrates està vinculat en els *Assaigs de vida devota* a la crucial reflexió sobre «el món moral», reflexió que és un dels eixos principals del pensament d'Alexandre Galí al llarg dels anys. Han estat publicats recentment uns escrits contemporanis als *Assaigs de vida devota* que, amb un tractament menys literari, ataquen decididament aquesta qüestió: «Assaig de fonamentació moral», «El món moral» i «El món com a realitat moral».¹³ En els termes de la síntesi que procura Xavier Ibáñez, l'assaig sobre El Greco posa l'home davant l'eternitat, l'assaig dedicat a Hamlet el situa davant del desencanament del món, el que s'ocupa de Bach posa l'ésser humà davant de la vida quotidiana i l'assaig sobre Pascal l'encara al buit i l'abisme. Trobem que les pàgines sobre Sòcrates situen l'home davant de la col·lectivitat: la cura de Sòcrates per la humanitat és la cura per cadascuna de les humanitats concretes amb què Sòcrates es troba, i és tan profunda que és cura per la humanitat mateixa perquè no hi ha altra humanitat que la de cada ésser humà concret. És així que el món moral es dona en la col·lectivitat del món dels homes: sense els uns i els altres no hi hauria moral. L'individu aïllat i sol és un «element lliurement constituït d'aquest món moral», però considerar que un home pot ésser i viure a part del món moral «és una heretgia moral».¹⁴ Com subratlla Xavier Ibáñez, «l'home individual només es pot realitzar en la col·lectivitat i la col·lectivitat és la totalitat dels homes i dones que conviuen junts feta conscient».¹⁵ El món moral no

12 Carme Galí 2019 (cit. n. 2), p. 126.

13 Alexandre Galí, *El món moral. Primera sèrie d'assaigs morals 1936-1939*, presentació de Xavier Ibáñez, edició a cura de Josep Monserrat (Barcelona: Edicions de la Universitat de Barcelona, 2021).

14 Alexandre Galí 2019 (cit. n. 6), p. 247.

15 Xavier Ibáñez 2019 (cit. n. 6), p. 9-60, concretament p. 41.

és aquest o aquell conjunt de normes morals, sinó que és el camp absolut on es configuren bé i mal. Per a Galí, Sòcrates presenta un gest definitiu, el de la lleialtat a la col·lectivitat, a diferència de Hamlet, que se'n desdiu: «Sòcrates va ésser el creador de la filosofia moral perquè de les posicions que pot adoptar el filòsof davant la contradicció –des de suïcidar-se a viure dintre una bota– va decantar-se per cercar la manera de superar la contradicció i es va trobar front a front amb la moral, però també es va trobar amb la ironia». ¹⁶ Sòcrates, doncs, va ser lleial a la ciutat sense negar la seva pròpia humanitat, sense negar, en mots seus, la seva ànima.

Un dels darrers texts d'Alexandre Galí, «Jansenisme i existencialisme», de 1969, acaba amb un «Colofó destinat a esbrinar el què i el com de l'existència i l'aparició de l'existencialisme», ¹⁷ que es clou amb uns paràgrafs titulats «Invocació a Sòcrates», «Sòcrates i l'existencial», «Constància històrica de Sòcrates», aquest en dues parts, per finalitzar amb un paràgraf sense gairebé encetar titulat «Els hereus de Sòcrates». Els editors informen que la darrera quartilla d'aquest colofó era posada al corró de la màquina d'escriure el dia de la seva mort. Doncs bé, com hem vist en els *Assaigs de vida devota*, i es manté constant en tots els escrits, Sòcrates sap que el «real» només es troba en l'aparença del que és viscut com a comú i vulgar del cada dia d'aquest món. Sòcrates serveix a Galí per posar a lloc les pretensions del racionalisme sense desmerèixer la raó, com abans li ha servit per posar a lloc les pretensions de la cura de si sense desmerèixer la comunitat política. «Com ho farem», es pregunta, «per assolir que tot aquest embalum de ciència [...] resolgui la vida de l'home, de l'home individual, fill de pare i mare, per pobre, per infeliç que sigui, pugui valer virtualment com tota la humanitat i tot l'univers davant de Déu? Perquè si no és així, si hem de tornar a pensar per uns quants privilegiats, no val la pena de viure. Matar no és cap solució; posats a matar, matem i prou ciència i prou filosofia. Però no es tracta sinó de fer viure i de salvar». ¹⁸ La ciència i la filosofia soles no van enlloc, sinó que necessiten l'arrelament en el quotidià. Aquest arrelament és el que representa i proporciona Sòcrates (i que, per a Alexandre Galí, l'Església pren com a fonament i tradició: la defensa sistemàtica

16 Alexandre Galí 2019 (cit. n. 6), p. 276.

17 Alexandre Galí, *Darrers escrits (1967-1969)* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1989), p. 11-138. El colofó, inacabat, ocupa les deu darreres pàgines.

18 Alexandre Galí 1989 (cit. n. 17), p. 137.

de la vida de l'home). Altra vegada, diu Galí, la ciència ens porta davant per davant del «problema exacte amb què Sòcrates va començar: ja estàs segur que saps el que saps [...] en síntesi, la ciència de l'home».¹⁹

Entendre el Sòcrates d'Alexandre Galí ens demanaria un estudi més complet i detallat, però amb el que s'ha dit fins ara potser s'entendrà millor per què *Critó* és el diàleg que Galí tria per traduir i per què en fa obsequi als seus fills petits. La lleialtat a la pàtria, a la ciutat, el sentit del deure, «la vida civil tota sencera» que no nega l'individu, són els motius que inspiren la traducció i que serveixen per comentar el valor del diàleg platònic. Com diu en la carta que hem copiat abans, a més de representar «la naixença de la vida civil tota sencera», la promulgació del «credo de la civilitat», el *Critó* «és un canvi total de mentalitat; és la creació d'un món nou on l'individu es consagra davant la pàtria i on la pàtria pren significat una vegada per totes mitjançant aquesta conservació de l'individu lliure en funció d'aquesta pàtria». El món moral concret, en definitiva.

En el pas clandestí per la frontera de retorn a la Catalunya espanyola, Alexandre Galí va acompanyar-se del poemari però de cap altre escrit de moral o de temàtica semblant. Jordi Galí es preguntava si el seu pare havia continuat a l'exili les reflexions sobre el món moral. A «Assaig de fonamentació moral», escrit entre 1936 i 1938, un dels assaigs reunits en el llibre *El món moral*, Alexandre Galí dona entenent una continuació de la reflexió («com veurem...», diu), però aquesta intenció es queda sense acompliment immediat. El fill creia poc probable aquesta continuïtat perquè si aconseguí passar per la frontera l'obra poètica redactada a l'exili, bé hauria pogut passar altres escrits.²⁰ Penso, tanmateix, que la preocupació per la filosofia, entesa i viscuda a la manera d'Alexandre Galí en un sentit més reflexiu que acadèmic, es va mantenir durant els anys d'exili amb l'estudi dels grans autors i amb la traducció del *Critó* que aquí presentem. D'alguna manera, doncs, aquest diàleg platònic, i precisament aquest, el *Critó o el deure*, és el rastre que manté la continuïtat d'un dels fils fonamentals de la trajectòria personal d'Alexandre Galí, aquell que va dels *Assaigs de vida devota*²¹ i

19 Alexandre Galí 1989 (cit. n. 17), p. 137.

20 Anotació de Jordi Galí a la transcripció mecanogràfica d'«Assaig de fonamentació moral» (1936), ara en el fons Alexandre Galí i Josepa Herrera de la Biblioteca Nacional de Catalunya.

21 Alexandre Galí 2019 (cit. n. 6).

dels assaigs que formen la sèrie *El món moral*, anteriors a l'exili,²² fins als assaigs posteriors als anys cinquanta i fins a la seva mort.²³

Nota sobre l'edició. La transcripció ha procurat ser fidel al text conservat. S'han inclòs les esmenes de la mà del mateix Alexandre Galí. S'ha procurat esmenar les errates i, només quan era del tot necessari, s'ha retocat la puntuació per a la intel·ligibilitat de la frase. No s'han fet altres intervencions que les inclusions indicades amb [...], les supressions indicades amb /.../ i la incorporació de la paginació habitual de les obres de Plató.

22 Alexandre Galí 2021 (cit. n. 13).

23 Alexandre Galí, *Una hipotètica revolta d'uns mestres hipotètics* (Perpinyà: Proa, 1964); *Mirades al món actual* (Barcelona: Editorial Arc, 1967); *Darrers escrits (1967/1969)* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1989), que conté els imprescindibles per al nostre interès: «Del necessari, el sobrer i el gratuït» (1967), «Jansenisme i existencialisme» (1968), «Punt i contra-punt» (1969); *Escrits pedagògics* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1990); *Escrits polítics. Escrits històrics (I)* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1990); *Escrits històrics II* (Barcelona: Fundació Alexandre Galí, 1994), amb l'imprescindible «Art, luxe i esplai» de 1955. En aquest estudi detallat encara per fer caldria incloure també aquests tres assaigs majors: «Assaig sobre l'evolució moral en la cultura d'occident», «La legalització de la mentida i la violència», «La deshumanització del món», publicats a Alexandre Galí, *Assaigs morals (1955-1965)*, edició a cura de Josep Monserrat (Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 2022). Per a una primera aproximació al sentit d'aquests tres assaigs en referència al conjunt de la seva obra, vegeu l'estudi que encapçala el recull acabat de citar: Josep Monserrat, «“Essent jo secret espectador”: introducció a *Assaigs Morals (1955-1965)*».

CRITÓ O EL DEURE
 Traducció d'Alexandre Galí
 [Tolosa de Llenguadoc, 1941]

PERSONATGES: Sòcrates, Critó.

SÒCRATES. [43a] Què et porta tan dejorn, Critó? No és gaire de matí encara?

CRITÓ. Oh sí! És ben d'hora.

SÒC. Quina hora és exactament?

CRÍ. El dia apunta.

SÒC. Estic admirat com l'escarceller t'ha volgut escoltar.

CRÍ. Ja em coneix de venir aquí sovint [, Sòcrates,] i em deu, d'altra banda, algun favor.

SÒC. Has vingut ara mateix o fa estona?

CRÍ. Fa força estona.[b]

SÒC. Per què no m'has desvetllat de seguida en lloc de seure al meu costat sense dir res?

CRÍ. Oh no, [Sòcrates,] per Zeus, no voldria jo mateix que se'm desvetllés en moments tan penosos. D'altra banda, d'ençà que he arribat em meravella que dormis amb tanta calma. A posta no t'he desvetllat perquè passessis aquests moments ben dolçament. D'ençà que et conec, molt sovint, en els diversos trànsits de la teva vida, m'he meravel·lat del teu tremp, molt més ara en aquesta dissort que suportes amb tanta tranquil·litat i dolçor.

SÒC. Seria, Critó, poc escaient, de planye'm als meus anys perquè em cal morir. [c]

CRÍ. Quants n'hi ha, Sòcrates, de la teva edat que es troben en casos semblants i els anys no els priven de queixar-se de llur sort.

SÒC. És veritat, però, en fi, per què has vingut tan d'hora?

CRÍ. Per una nova penosa i feixuga no per a tu, ja ho veig, però sí per a mi i per als teus amics; penosa i feixuga que jo suportaré difícilment, ho preveig, entre els que en patiran.

SÒC. Quina nova? Ha vingut ja de Delos el vaixell [d] a l'arribada del qual haig de morir?

CRÍ. No ha vingut ben cert, però penso que arribarà avui pel que diuen alguns que han sortit de Súnion i l'han deixat allà. Es veu, per aquestes noves, que el vaixell arribarà avui i serà demà al matí, Sòcrates, que la teva vida finirà.

SÒC. Amb tot, Critó, bona sort! Si els déus ho volen, així sigui. No crec, però, que arribi avui mateix.

CRI. Per què [ho suposes] /Sòcrates/? [44a]

SÒC. Ja t'ho explicaré. He de morir sembla l'endemà que arribi el vaixell.

CRI. Així ho diuen almenys els qui manen aquestes coses.

SÒC. Doncs no crec que sigui avui sinó demà. Ho sospito per un somni que he tingut no fa pas gaire, aquesta mateixa nit; per això potser has fet bé de no desvetllar-me.

CRI. Quin somni és aquest?

SÒC. M'ha semblat veure venir una dona alta i bella, vestida de blanc, [b] la qual m'ha cridat i m'ha dit: «Sòcrates, dintre tres dies arribaràs als camps fèrtils de la Ftia».

CRI. És estrany aquest somni, Sòcrates.

SÒC. Ben significatiu al meu entendre, Critó.

CRI. Sí, massa pel que es veu. Però noble Sòcrates, una vegada més, deixa't convèncer i mira de salvar-te. Si tu mors, serà doble la meva desgràcia, perquè a més de perdre un amic com no en trobaré mai més cap, encara semblarà per a molts que no ens coneixen bé ni a tu ni a mi, [c] que jo t'hauria pogut salvar amb els meus diners i ho he negligit. No és vergonyós, doncs, de semblar més obligat als diners que als amics? Ningú no creurà que ets tu que no has volgut ni sortir d'aquí malgrat que nosaltres hi havem posat el cor.

SÒC. Però és que, excel·lent Critó, el que pensa el comú de la gent val tant per a nosaltres? Els homes bons, l'opinió dels quals cal considerar en preferència, no deixaran de veure que les coses han passat tal com hauran passat. [d]

CRI. Però tu saps per experiència que no es pot menysprear l'opinió del poble. El que ara et succeeix demostra que ell és capaç de fer, no la més petita part de mal, sinó el mal tot sencer només que algú l'atiï amb la calúmnia.

SÒC. Tant de bo, Critó, que el poble fos capaç de fer molt de mal per tal que fos capaç també de molt bé. Ara no és capaç ni d'una cosa ni l'altra. No fa l'home ni sensat ni foll; actua com li dicta l'atzar. [e]

CRI. Bé, com vulguis. Digués-me, però, Sòcrates, ¿és que tems en relació a mi i als altres amics, que els delators, si te'n vas d'aquí, no ens donin maldecaps, instigadors de la teva fugida i que siguem forçats de lliurar els béns o gran quantitat de diner o hàgim de sofrir encara algun altre dany? [45a] Si tens aquest temor, desfés-te'n. És just que per a salvar-te passem aquests perills o d'altres més grans i tot si cal. Deixa't convèncer, doncs, i fes el que et dic.

SÒC. Sí, Critó, tinc aquests temors i encara molts d'altres.

CRI. Estigues tranquil, doncs. En primer lloc, no és gaire el diner que demanen per a treure't d'aquí. No veus que essent els delators tan miserables no

calen grans quantitats per haver-los? [b] Disposa del meu, que és, jo crec, suficient, però si mirant pels meus interessos et sembla que no n'has de fer ús, hi ha també aquí alguns estrangers disposats a contribuir-hi. Un d'ells, Símmias de Tebes, acaba de portar el diner necessari; Cebes també és a punt i també molts d'altres. T'ho repeteixo, doncs. Per aquests temors no posis obstacles a ésser salvat i no pensis en el que vas dir davant del tribunal, que si sorties del país no sabries com valer-te. A tot arreu [c] on aniràs t'estimaran. Si vols anar a Tessàlia, hi ha allà amics meus que et rebran amb tot l'honor i vetllaran per la teva seguretat de manera que ningú [a Tessàlia] no et pugui fer cap mal.

Encara més, Sòcrates, no crec que siguis just de traïr-te tu mateix quan et pots salvar. En realitat, vols que et passi allò que voldrien i volen els que treballen per a perdre't. No és tot, crec que traeixes també els teus fills, [d] els quals podent-los tu cuidar i educar, seran abandonats i lliurats a l'atzar per tu mateix, i com és natural sofriran la sort de tots els orfes en casos semblants. Car o bé no s'han de dur fills al món, o s'ha de lluitar fins al capdavall per educar-los i criar-los; però sembla ser que tu triïs el camí més planer. Cal fer el que faria tot home honrat i coratjós, més encara havent pretès sempre seguir els dictats de la virtut. M'avergonyeix de pensar per a tu i per [a nosaltres] [e] els teus amics, que tot el que et passa no sigui atribuït a la nostra covardia: ta compareixença davant del tribunal on podies deixar de presentar-te, el procés mateix tal com es va fer i l'acabament de tot això que sembla un desenllaç ridícul, fa pensar que nosaltres ens havem escapolit per maldat o feblesa [46a] i per això no t'hem salvat ni t'has salvat amb tot i que la cosa era fàcil per poc que haguéssim sabut fer quelcom d'útil. Considera, Sòcrates, com aquesta conducta seria culpable i oprobiosa per a tu i per a nosaltres. Decideix, doncs, però no és temps de decidir sinó d'haver decidit. No hi ha més que una tria a fer: aquest vespre mateix tot s'ha d'haver enllestit. Si encara esperem serà impossible, ja no podrem fer res. Així, doncs, Sòcrates, segueix el meu consell i fuig. [b]

Sòc. Oh Critó estimat, el teu zel fora ben lloable si estigués d'acord amb el que dicta la raó, si no, com més exagerat, més blasma mereix. Primer que tot cal examinar si és just o no que segueixi el teu consell, car jo no pas d'ara sinó de sempre, obeint al meu natural, no m'he deixat portar per res més que per les raons que, després d'examinades, m'han semblat millors. No puc ara, perquè la sort m'és adversa, rebutjar els principis que he estimat sempre; [c] al contrari, els veig constantment de la mateixa manera i els venero i respecto com abans. Per aquests principis, doncs, si és que no en trobem de millors, sàpigues que no et seguiré ni que el poble ens faci por com als infants, encara amb més amenaces, amb empresonaments, suplicis

i confiscacions. Per ésser rigorosos, com escometrem el nostre examen? Comencem primer pel que has dit de les opinions, [d] és a dir, si hi ha unes opinions que cal tenir en compte i unes altres no, o bé si això només valia abans que fos condemnat a mort. En aquest cas, fora evident que parlàvem per parlar; tot joc i xerrameca. Doncs, hem de veure tots dos al plegat, Critó, si aquestes coses se'm presenten d'una manera diferent d'ençà que soc aquí o les veig com abans, car d'això depèn que les tinguem en compte o les deixem córrer. Si no m'enganyo, sempre s'ha sostingut aquí per tots els qui es creuen capaços de dir quelcom de seriós, el mateix criteri que jo he acabat d'apuntar, és a dir, [e] que de les opinions dels homes n'hi ha que mereixen ésser considerades i n'hi ha que no. Pels déus, no és ben dit això, Critó? Car tu no havent de morir demà, /sembla/ [pel que humanament es pot preveure], no et deixaràs tòrcer per un perill com aquest. [47a] Pensa-hi, doncs. No et sembla exacte que no cal valorar totes les opinions dels homes sinó unes sí, unes altres no, ni tampoc les de tothom sinó les d'uns sí i les d'altres, no? Què dius? No està be[n dit], això.

CRÍ. Molt bé.

SÒC. No cal, doncs, estimar les bones i les dolentes, no?

CRÍ. Evidentment.

SÒC. Les opinions bones no són les dels assenyats i les dolentes les dels folls?

CRÍ. No pot ésser d'altra manera.

SÒC. Mirem, doncs, com fonamentarem el nostre punt de vista. [b] Un home que s'apliqui bé a la gimnàstica, farà cabal de l'elogi del blasme i de l'opinió de tothom o només d'un sol que s'escaigui ésser metge o professor de gimnàstica?

CRÍ. Només d'aquest.

SÒC. Cal que temi, doncs, els blasmes i desitgi les lloances d'aquest sol home, però res del que pensin els altres.

CRÍ. No hi ha cap dubte.

SÒC. Així doncs, li cal obrar, exercitar-se, menjar, beure com semblarà bé a l'hàbil o a l'entès, no pel que creguin els altres plegats.

CRÍ. És tal com dius. [c]

SÒC. Bé doncs. Desobeint aquest únic i menyspreant l'opinió i els elogis d'ell per a seguir els de la multitud i els dels ignorats, no li passarà res de mal?

CRÍ. Com és possible que no?

SÒC. Quin és aquest mal? Cap on anirà a parar i a quina part d'aquest home?

CRÍ. Evidentment el seu cos perquè el destrueix.

SÒC. Ben dit. No passa això mateix amb les altres coses? En el que és just i injust, lleig o bell, bo o dolent, que és el que ara escatirem d'una manera especial, [d] hem de seguir i témer l'opinió de la gent o la d'un sol, si algun

n'hi ha d'entès, el qual hem de respectar més que tots els altres i si no el respectem no corrompem i degradem aquella part nostra que esdevé millor amb la pràctica de la justícia i es destrueix amb la de la injustícia? És que tot això no té cap valor?

CRI. Jo ho veig com tu, Sòcrates.

SÒC. Vegem, doncs. Si seguim l'opinió dels ignorants, destruïm allò que es millora amb un règim sa i es fa malbé amb la malaltia, podem viure [e] essent això corromput? No serà el nostre cos en l'exemple que havem proposat?

CRI. Sens dubte.

SÒC. Podem viure amb un cos corromput i malalt?

CRI. De cap manera.

SÒC. Podrem viure, doncs, destruïda aquella part de nosaltres que la injustícia marceix i la justícia reforça? O creurem que la part [48a] de nosaltres on s'exerceixen la justícia i la injustícia és de qualitat inferior al cos?

CRI. De cap manera.

SÒC. No direm més aviat que val més?

CRI. Molt més, en efecte.

SÒC. Així, doncs, estimat Critó, en les coses de la justícia i de la injustícia no cal que ens preocupem del que dirà la gent sinó del que dirà l'entès, és a dir, l'únic jutge capaç de guiar-nos, que és la veritat. Quan has començat no seguies, doncs, un bon camí en creure que calia considerar l'opinió de la gent sobre el que és just i bell i bo i els seus contraris. Però potser algú dirà que el poble té el poder de condemnar-nos a mort. [b]

CRI. Evidentment això es dirà, Sòcrates.

SÒC. És veritat, però això no canvia l'essència del que acabem de dir. Si no, respon: no hem conclòs definitivament que el que ens interessa no és viure sinó viure bé?

CRI. En efecte, ho havem demostrat.

SÒC. No es pot sostenir a la vegada que el bé és la mateixa cosa que el bell i que el just?

CRI. Es pot sostenir.

SÒC. Ara doncs, d'acord amb el que acabem d'acceptar, cal veure si és just o no que vulgui fugir sense saber-ho [c] els atenencs. Si trobem que sigui just ho intentarem, si no ho deixarem córrer. Quan a les teves consideracions [Critó] sobre desprendre els diners, sobre el bon nom i la criança dels fills són veritablement les que fa aquesta mena de gent que condemnen a mort un hom com si res i si poguessin també el ressuscitarien sense cap raó. Nosaltres, ja que havem arribat a unes conclusions, només hem de voler veure, segons el que deixàvem resolt [d] si donant diners i agraïment als que ens volen fer sortir d'aquí, ells i nosaltres farem una cosa justa o obrarem, en

veritat, injustament, perquè si portant-nos així ens sembla fer una cosa injusta, ni el morir aquí amb tranquil·litat ni cap altra mena de persecució no compten per a res davant del perill de cometre una injustícia.

CRI. Em sembla, Sòcrates, que parles molt bé. Digueu, què cal fer, doncs?

SÒC. Mirem-ho tots dos, bon amic, i si, en algun sentit, has de contradir [e] aquestes coses fes-ho i em deixaré convèncer. Si no, no insisteixis més amb la sonada que he d'anar-me'n a desgrat dels atenencs. No em faria res de sortir d'aquí convençut per les teves raons, però em desplauria de fugir per força. Veges si el fonament de la nostra discussió [49a] et sembla just i mira de contestar el que et preguntaré tan bé com sàpigues.

CRI. Ho provaré.

SÒC. No dèiem que mai en cap ocasió no s'ha de fer la injustícia voluntàriament o és que algunes vegades es pot fer i altres no? No és cert que el fer la injustícia, com sempre hem repetit i ara mateix acabo d'afirmar, no té res de bell ni de bo? O és que això que sempre hem cregut ara en pocs dies s'ha tornat d'una altra manera, perquè a la nostra edat, Critó, parlant els uns amb els altres de les coses més serioses, [b] ens parlem com els infants sense adonar-nos-en? O més bé no és molt cert, com dèiem fa poc, que de tota manera i en totes les ocasions, tant si ho accepta la gent com no, tant si cal patir com no mals pitjors que els presents, el fer la injustícia és sempre vergonyós i dolent per al qui la comet? Hi hem estat d'acord o no?

CRI. Sí, hi hem estat d'acord.

SÒC. Mai doncs, no s'ha de fer la injustícia.

CRI. No, en efecte.

SÒC. Ni contestarem amb la injustícia quan som víctimes de la injustícia, perquè no s'ha d'ésser mai injust. [c]

CRI. Jo crec que no.

SÒC. Què, doncs, [Critó] és permès de fer mal a algú o no?

CRI. És evident que no, Sòcrates.

SÒC. Així tornar mal per mal com diu la gent, és just o injust?

CRI. De cap manera, no és just.

SÒC. Ja que ben mirat, fer mal als homes i ésser injust en res no es desassemblen.

CRI. És veritat.

SÒC. No és lícit, doncs, de fer cap injustícia, ni de fer mal a cap home encara que es pateixi qualsevol dany per culpa d'ells. Tingues cura, però, [d] Critó, que en acceptar aquestes coses no vagis en contra de les teves opinions, que jo observo que són molt pocs els que admeten les meves o són capaços d'admetre-les. I entre els que hi són d'acord i els que no, és impossible que hi hagi mai avinença, ans el contrari, menyspreant les respectives opinions

acaben menyspreant-se els uns els altres. Examina, doncs, ben bé si estàs d'acord amb mi i opines com jo i deliberem aleshores partint d'aquest principi que mai no és permès ni fer la injustícia ni tornar injustícia per injustícia, ni venjar-se del mal sofert fent també mal. [e] Jo ara i sempre ho he vist així i quant a tu, si ho veus altrament, digues-ho i dóna'm les teves raons. Però, si ets fidel al convingut, escolta el que et diré.

CRI. Sí, hi soc fidel. Crec les mateixes coses que tu. Parla.

SÒC. Segueixo, doncs, però més aviat interrogo. El que ha promès una cosa justa ha de complir la seva paraula o no?

CRI. L'ha de complir.

SÒC. Doncs para esment en això. Sortint d'aquí sense [50a] el consentiment [de la ciutat] /dels atenencs/ no farem tort a algú, precisament a aquell qui ho mereix menys? Serem fidels als convenis que hem considerat justos?

CRI. No puc respondre el que em preguntes, Sòcrates, perquè no ho entenc.

SÒC. A veure si ho entendràs així. Si al moment d'escapolir-nos d'aquí, o com vulguis dir-ho, venien les Lleis de la ciutat i aixecant-se davant nostre diguessin: «Sòcrates, què vas [b] a fer? No veus que amb això que intentes, no faràs res més que destruir les lleis i la ciutat sencera? Creus tu possible que subsisteixi i no sigui trabocada una ciutat en la qual les sentències no tinguin cap força i puguin ésser anorreades i trepitjades pels particulars?». Què respondríem, Critó, a aquests retrets i altres semblants? Hi hauria molt a dir, sobretot de part del rètor sobre la violació d'aquesta llei que proclama que les sentències siguin executades. [c] Direm potser a les Lleis que la ciutat ens ha fet injustícia i no ha jutjat amb rectitud? Això és el que contestarem?

CRI. Efectivament, això és el que direm, Sòcrates [, per Zeus].

SÒC. «Què, doncs» —replicarien les Lleis— «és això, Sòcrates el que havem convingut, ço és, que restaries fidel als judicis que la ciutat promulgues?». I si ens meravellàvem d'aquestes paraules, potser afegirien: «No et maravellis Sòcrates, i més aviat respon ja que has pres el costum de les preguntes i les respostes. Què ens has de retreure [d] a nosaltres i a la ciutat, que vulguis destruir-nos? No som nosaltres que t'hem infantat i no és per nosaltres que s'han unit el teu pare i la teva mare i t'han donat la vida? Digues, hi ha alguna cosa de les nostres lleis sobre el casament que no et sembli bé?». —No me n'he de plànyer, diria jo.— «I d'aquelles que prescriuen com l'infant ha d'ésser nodrit i educat d'acord amb les quals tu fores criat? I aquelles lleis nostres que han ordenat el teu pare que et fes [e] aprendre la gimnàstica i la música, no són encertades?». —No hi ha dubte, diria jo—. «I si ens deus a nosaltres la vida i el nodriment i l'educació, podries negar que ets el nostre fill, el nostre súbdit, tu i els teus progenitors? I si les coses

són així creus que els teus drets són iguals als nostres i que el que nosaltres puguem fer contra tu ho podries fer tu també contra nosaltres? No és cert que amb el pare o amb un amo, si en tinguessis, no et creuries amb el dret de fer contra ell, el que ell fes contra tu, ni injuriar-lo [51a] si t'injuriava, ni pegar-li si et pegava ni res de semblant? I això et fora permès contra les lleis, de manera que si nosaltres volem fer-te desaparèixer perquè ho considerem just, tu voldràs escometre'ns, a nosaltres i a la teva pàtria tant com podràs, i diràs en fer aquestes coses que obres amb justícia, havent-te dedicat sincerament a la virtut? I ets tan savi que no has vist que la pàtria és més respectable, més augusta, més santa que el pare i la mare i que tots els avantpassats, i més que el pare, [b] cal entre els déus i els homes de seny, que la pàtria sigui venerada, obeïda, considerada ni que ella ens posi a prova, i cal o fer-la nostra per la persuasió o complir el que ella ordeni i suportar sense queixa el que exigeixi de nosaltres fins a deixar-se batre i encadenar? I, si ens envia a la guerra amb perill d'ésser ferits o de morir, hem de fer el que calgui, car això és de justícia i no és permès de cedir ni de recular, ni d'abandonar els rengles, sinó que, en els combats i en el tribunal i a tot arreu, cal fer el que manin [c] la ciutat i la pàtria o valer-nos dels mitjans de convenciment que siguin admesos, i si no és permès de fer violència al pare o a la mare, molt menys ho serà de fer violència a la pàtria». Què direm a aquestes coses, Critó? Les lleis tenen raó o no?

CRÍ. A mi em sembla que sí.

SÒC. «Si nosaltres tenim raó» —dirien potser les lleis— «reconeix, Sòcrates que el que anaves a fer contra nosaltres no és just. Car nosaltres no sols t'hem engendrat, t'hem nodrit i t'hem educat, t'hem donat a tu i als altres ciutadans [d] el bo i millor que hem pogut, sinó que encara declarem haver reconegut el dret, el que vulgui dels atenencs arribat a la ciutadania, si vistes les pràctiques de la ciutat i de nosaltres, les lleis, no troba en elles satisfacció, d'ésser-li permès de prendre el que és seu i anar-se'n on més li plagui, car si algú de vosaltres vol anar a colònies (descontent de nosaltres i de la ciutat) o emigrar allà on vulgui, cap de les nostres lleis no li és obstacle ni li prohibeix d'anar-se'n allà on voldrà amb totes les seves coses. [e] Però el que de vosaltres resti veient com nosaltres administrem la justícia i com governem les altres coses de la ciutat, declarem que aquest s'ha compromès de fet a complir tot el que li manarem i si no ho fa declarem que és tres vegades culpable: per no obeir-nos a nosaltres que l'havem engendrat, a nosaltres que l'havem criat i per haver-se compromès a obeir-nos i haver deixat de fer-ho i no haver usat del convenciment [52a] si no actuem com cal, molt més encara perquè mentre nosaltres li proposem sense aspror tot allò que ha de complir, ans permetent-li sempre dos

camins o convèncer-nos o obeir ell els negligeix tots dos. Aquests són al nostre judici els blames a què t'exposes, Sòcrates, si fas el que medites, i no pas poc entre els atenencs, sinó més que tots». –I si jo demanés «per què», potser les Lleis em renyarien amb raó dient que jo m'escaic d'ésser el més obligat entre els atenencs que més s'han compromès en aquesta mena de pacte. «Puix», dirien, [b] «tenim, Sòcrates, proves molt grans que nosaltres i la ciutat et som plaents. No hauries viscut en aquesta ciutat amb més constància que els altres atenencs si no t'hagués plagut també més que a ells. En efecte, ni per dur la representació de la ciutat a les grans festes no t'has allunyat d'ella sinó una vegada més enllà de l'Istme; no has anat mai enlloc sinó en campanya; no has fet mai cap viatge com el altres homes; mai no t'ha vingut la fal·lera de conèixer altres ciutats ni altres lleis, puix nosaltres i les nostres lleis t'érem suficients. Amb tanta força ens estimaves [c] i acceptaves d'ésser governat per nosaltres que t'ha plagut de viure i de tenir els fills únicament a la nostra ciutat. En fi, àdhuc en el teu procés, hom podia, si t'hagués plagut, condemnar-te a l'exili. Llavors hauries pogut fer, volent-ho la ciutat, el que ara intentes a desgrat d'ella i tu vas voler demostrar que no temies la mort i que la preferies, vas dir, a l'exili, i ara renegant de les teves paraules sense cap consideració per a nosaltres, les lleis que pretens anorrear, [d] fas el que faria l'últim dels esclaus intentant de fugir a despit de totes les convencions i compromisos pels quals t'obligaves a viure sota el nostre govern. Contesta aquestes coses, tenim raó quan diem que t'has compromès de paraula i d'obra a ésser governat per nosaltres? És o no és veritat?». Què direm a tot això, Critó? No confessarem que sí, que és veritat?

CRI. No podrem fer altrament, Sòcrates.

SÒC. «Doncs bé,» afegirien, «ara vols violar les convencions [e] i els compromisos que et lliguen a nosaltres i això que no t'han sigut imposats per força ni per sorpresa ni en relació als quals no se t'ha donat poc temps per decidir-te, sinó setanta anys, en la durada dels quals podies haver-te'n anat si no et convenien o els nostres compromisos no et semblaven prou equitatius. Però tu no has preferit ni Lacedemònia ni Creta el govern de les quals sempre t'ha semblat excel·lent, ni cap altra [53a] de les ciutats de la Grècia ni dels països barbres. Al contrari, tu no t'has allunyat d'aquí menys que els coixos i els cecs i que els altres esguerrats; talment has estimat la ciutat i de retop a nosaltres les Lleis, més que els altres atenencs. Qui, en efecte estimaria una ciutat, si no estimava les seves lleis? Encara vols ésser infidel als teus compromisos? Però, si ens ets obedient, Sòcrates, no faràs riure ningú fugint de la ciutat. Mira bé amb tot, què trauràs de bo per a tu i els teus amics de trencar la teva paraula i tirar pel dret? [b] És gairebé

segur que els teus amics estaran en perill d'ésser exiliats o de perdre llur fortuna i quant a tu mateix si te'n vas a una de les ciutats més properes, a Tebes o a Megara, essent totes dues ben governades, esdevindràs un enemic de la seva constitució: apareixeràs als amics de la ciutat com un enemic de les lleis i reforçaràs la creença [c] que els teus jutges t'han jutjat amb justícia, car el qui corromp les lleis, per la mateixa raó pot ésser considerat corruptor de la joventut i dels homes ignorants. Fugiràs aleshores de les ciutats ben governades i dels homes d'ordre? Podràs viure d'aquesta manera? I, si t'apropes a aquests homes i els goses parlar, què els diràs? No els diràs com de costum que la virtut i la justícia i les lleis i l'ordre són les coses més dignes de consideració entre els homes? [d] No et sembla que la conducta de Sòcrates els escandalitzarà? No cal dubtar-ne. Tu, aleshores, fugiràs d'aquests indrets i t'adreçaràs a Tessàlia a casa dels amics de Critó. Allà hi ha més desordre i llibertinatge i potser es delectaran en escoltar de la manera grotesca com has sortit de la presó, abrigat en una capa o cobert d'una pell, disfressat i transformat en suma, com solen anar tots els qui fugen. I no hi haurà ningú que es preguntí com un vell que ha de viure tan poc temps [e] arribi a estimar la vida d'una manera tan infeliç fins al punt de violar les lleis més santes? Potser no et passarà res si no fas mal a ningú, si no prepara't Sòcrates a escoltar els dicteris més humiliants. Hauràs de viure afalagant a tothom com un esclau i no fent res més que engreixar-te [a Tessàlia] com si haguessis anat a Tessàlia només pel menjar. Què esdevindran, llavors, aquells discursos sobre [54a] la justícia i les altres virtuts? Però potser vols viure per als teus fills, per criar-los i educar-los. Què? Portant-los a Tessàlia, els criaràs i educaràs com estrangers per tal que et deguin també aquest servei? O potser no. Seran més ben cuidats aquí en la teva absència només perquè ets viu? Els teus amics sens dubte se'n cuidaran [¿] però només ho faran si vas a Tessàlia i els oblidaran si davalles a l'Hades essent veritablement els teus amics i si aquesta amistat té algun valor? [b] És de creure que no. En fi, Sòcrates, segueix els consells de les qui t'han criat i no posis els fills ni la vida ni cap altra cosa per damunt de la justícia per tal que quan et presentis als Hades puguis al·legar-ho davant dels que hi governen, car si fas el que et proposes estigues segur que la teva conducta no serà aquí ni la millor ni la més justa ni la més santa per a tu ni per a cap dels teus, ni tampoc ho serà a l'altre món quan hi arribaràs. Però ara, si mors, moriràs injustament [c] no per culpa de les lleis sinó dels homes, mentre que, si te'n vas després d'haver fet també vergonyosament la injustícia i haver tornat mal per mal després d'haver violat els acords i convencions lligats amb nosaltres, després d'haver perjudicat els que menys calia: a tu mateix, a la pàtria i a nosaltres les lleis, la nostra ira et perseguirà

mentre visquis i allà baix les nostres germanes, les Lleis de l'Hades, no et rebran pas amb gens de benvolença en veure que havies intentat [de totes totes] anul·lar-nos. No vulguis, [d] doncs, seguir els consells de Critó abans que els nostres». Vet aquí, estimat [company] Critó, les paraules que em sembla sentir com els coribants creuen sentir les flautes sagrades. L'eco d'aquests mots ressona dins meu i fa que no pugui escoltar res més. Essent tals els raonaments que em faig serà tot el que diguis en contra. Amb tot, si creus poder afegir quelcom més, parla.

CRI. No tinc res a dir, Sòcrates. [e]

SÒC. Resta, doncs, en pau, Critó, i seguim el camí pel qual Déu ens mena.